УДК 336.71

В. П.Мартинюк, О. І. Вівчар
Тернопільський національний економічний університет

СПЕЦИФІКА ОСОБЛИВОСТЕЙ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКОГО КОНТРОЛЮ НАД ЕКОНОМІЧНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ

Розглянуто концептуальні засади безпеки банківської системи, а також фінансово-економічної безпеки банківського контролю. Сформовано основні показниками безпеки банківських установ. Проведено дослідження специфіки та особливостей функціонування безпеки банківського контролю над економічною злочинністю, що являється одним з найважливіших напрямків на шляху подолання багатьох деструктивних явищ в економіці країни.

Ключові слова: безпека банківської системи, фінансово-економічна безпека банків, безпека банківського контролю, стійкість банківської системи, економічна злочинність.

Рассмотрены концептуальные принципы безопасности банковской системы, а также финансово-экономической безопасности банковского контроля. Сформированы основные показателями безопасности банковских учреждений. Проведено исследование специфики и особенностей функционирования безопасности банковского контроля над экономической преступностью, которая представляется одним из важнейших направлений на пути преодоления многих деструктивных явлений в экономике страны.

Ключевые слова: безопасность банковской системы, финансово-экономическая безопасность банков, безопасность банковского контроля, стойкость банковской системы, экономическая преступность.

Conceptual principles of safety the banking system are considered, and also financial-economic's safety of bank control. The basic are formed indexes of safety bank institutions. Research of specific and features of functioning of safety of bank control is conducted above economic criminality which appears one of major directions on the way of overcoming of many destructive phenomena in the economy of country.

Keywords: safety of the banking system, financial-economic's safety of banks, safety of bank control, firmness of the banking system, economic criminality.

Оцінювання реалій у банківській сфері свідчить про те, що вітчизняна політика щодо захисту банківської безпеки не склалася як єдиний цілісний механізм функціонування. Реальний стан у сфері банківської діяльності – це внутрішня неузгодженість складових елементів цілісної системи банківської безпеки. Суперечливість сьогодення утворені під дією об'єктивних та суб'єктивних чинників, а також їх визначення та пошук адекватних заходів ліквідації дисбалансів економіки та оздоровлення фінансової сфери шляхом реформування і тактики забезпечення банківської безпеки.

Одним з основних завдань забезпечення фінансово-економічної безпеки вагоме місце посідає необхідність захисту банківського сектору від загроз зовнішнього та внутрішнього характеру. Фінансово-економічна безпека банківського сектору має велике значення у контексті слідування національним інтересам України, оскільки падіння довіри до банків завдає збитків фінансовій безпеці всієї країни.

Слід зазначити, що в умовах глобалізації фінансово-економічна безпека банківських установ стає не лише національною, а й міжнародною проблемою. Для надання допомоги у боротьбі із економічною злочинністю керівники служб безпеки, що представляють найбільші світові банки і банківські групи, об'єднали

зусилля під егідою Міжнародної асоціації з питань безпеки в банківській справі, завдання якої – сприяти обміну інформацією між її членами і надання взаємної допомоги в запобіганні діям, спрямованим проти банків.

Забезпечення безпеки як банківських установ є складною і багатогранною проблемою. Фінансово-економічна безпека банківської системи розглядається в двох аспектах. По-перше, з позиції фінансових наслідків діяльності комерційних банків для економічної безпеки країни в цілому та окремих клієнтів і контрагентів. По-друге, з позиції недопущення та відвернення явних і потенційних загроз фінансовому стану банківської системи країни на рівні як центрального банку, так і комерційних банків.

Проблематика банківської безпеки, що постійно зростає, відображає той факт, що сучасна кредитно-фінансова система зазнає суттєвих якісних зрушень, які відбуваються на фоні все ще не вирішених проблем її функціонування, високого рівня злочинності у цій сфері. Міжнародна валютно-фінансова криза 2007–2008 рр. вивела питання банківської безпеки на найвищий рівень.

Безпека банківської системи – це стан банківської системи, за якого забезпечуються умови для її стабільного й ефективного функціонування, максимізації прибутку та оптимального використання її ресурсів для соціально-економічного розвитку країни. За таких умов фінансова стабільність максимально захищена від цілеспрямованих дій певної групи осіб і організацій або фінансової ситуації, що виникає ззовні і всередині банківської системи [2, с. 10].

Економічна наслідки функціонування банківського сектору можна оцінити за такими основними показниками безпеки банківської системи, які водночас використовуються і як індикатори її значущості для економіки країни в цілому:

– відношення активів банків до ВВП;

– частка активів недіючих банків у загальній сумі активів комерційних банків;

– розмір чистих внутрішніх активів НБУ (обсяг грошової маси і розмір емісій);

– обсяг чистих зовнішніх резервів НБУ (різниця між зовнішніми кредитами і –розміщенням валютних активів НБУ за межами країни);

– частка іноземного капіталу у сукупному капіталі банківської системи;

– частка проблемних кредитів у обсязі чистих активів банків;

– співвідношення високоліквідних коштів і поточних пасивів банку;

– співвідношення власних і залучених коштів;

– частка високоліквідних коштів у обсязі чистих активів банку;

– рентабельність чистих активів банківської системи;

– стан сектору банківських депозитів;

– загальний обсяг фонду страхування ризиків;

– обсяги і динаміка отриманого банками прибутку;

– масштаби і якісні характеристики банківських злиттів і поглинань;

– діапазон процентних ставок;

– частка кредитної заборгованості населення у загальному обсязі кредитного портфеля;

– частка залучених коштів населення у загальному обсязі депозитів;

– відношення прибутку до середньорічного капіталу і активів [5, с. 408].

Зрозуміло, що окремі проблеми банківської системи тісно пов’язані між собою, а безпека окремого банку нерозривно пов’язана з безпекою банківської системи в цілому. Залежність безпеки окремого банку від безпеки банківської

системи визначається різноманітністю інтересів суб'єктів ринку банківських послуг, прагненням суб'єктів ринку до збільшення прибутку, гострою конкурентною боротьбою, обмеженістю фінансових резервів банку і джерел їх формування, зростанням економічною злочинності в кредитно-фінансовій сфері, підвищеним ризиком проведення банківських операцій у сучасних умовах.

Фінансово-економічна безпека банківського контролю визначається як процес, за допомогою якого керівники забезпечують відповідність фактичних дій запланованим заходам. Основною метою системи банківського контролю є своєчасне виявлення відхилень від нормального (запланованого) проведення і здійснення адекватних управлінських заходів щодо покращення становища для забезпечення виконання розроблених планів, досягнення встановлених цілей діяльності.

Оцінкою вважається співвідношення об'єкта з прийнятим критерієм, зразком або нормою. У рамках системи фінансово-економічної безпеки банків здійснюються два типи контролю:

1) поточний, який здійснюється безпосередньо під час функціонування банку і виконання антикризових заходів. Його головною метою є оцінка відповідності фактичних результатів поставленим завданням. Оцінюється і ступінь ефективності, адекватності дій щодо забезпечення фінансової безпеки;

2) підсумковий, який здійснюється за фактом закінчення звітного періоду або реалізації комплексу антикризових заходів. Його мета – перевірка відповідності досягнутих результатів поставленим цілям, а також оцінка ефективності здійснюваних заходів і прийняття рішення про необхідність додаткових заходів щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки [1, с. 44-45].

Функції контролю за результативністю заходів щодо забезпечення фінансової безпеки, оцінки їх ефективності і достатності, а також координації інформаційних потоків у рамках пропонованої системи здійснюються підсистемою контролю та оцінки. Мета підсистеми – контроль за виконанням функцій іншими підсистемами і достовірна оцінка результативності та ефективності їх діяльності.

Підсистема контролю та оцінки повинна вирішувати такі завдання:

1) контроль за виконанням своїх функцій іншими підсистемами системи ФЕБ;

2) визначення причин і масштабів кризи, а також результатів, яких необхідно досягти в рамках реалізації антикризових заходів на підставі даних інших підсистем;

3) порівняння досягнутих результатів з очікуваними показниками;

4) визначення ступеня відхилення фактичних результатів від запланованих;

5) контроль за розробкою оперативних рішень з нормалізації діяльності банку;

6) оцінка ефективності заходів щодо нейтралізації кризи, висновки про їх достатність, а також необхідність додаткових заходів;

7) спостереження за ходом реалізації завдань фінансового управління;

8) забезпечення обміну інформаційними потоками між підсистемами та обробка інформаційних потоків усередині системи.

Функціонально контроль вирішує цілий комплекс завдань і об'єднує між собою всі елементи системи фінансово-економічної безпеки банків та банківських установ. Він забезпечує взаємозв'язок між формуванням інформаційної бази, аналізом, плануванням, розробкою і реалізацією антикризових заходів, оцінкою їх ефективності, формуванням висновків та практичних рекомендацій щодо

стратегічних напрямків її забезпечення у контексті слідування національним інтересам держави.

В процесі здійснення практичної діяльності банківського сектору виділяють основні форми та напрямки банківського контрою:

– контроль за реєстрацію суб'єктів банківської діяльності;

– ліцензування суб'єктів банківської діяльності на проведенні банківських операцій;

– контроль при проведенні кредитних операцій;

– контроль за веденням касових операцій та безготівкових розрахунків;

– контроль за відкриттям та користуванням юридичними та іншими фізичними особами банківськими рахунками у національній валюті;

– запобігання та протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Звичайно, що підсистема контролю повинна містити в собі аналітико-управлінські основи (рис. 1).

Рис. 1. Особливості фінансово-економічної безпеки банківського контролю над економічною злочинністю

На основі запропонованої нами схеми можна виділити три складові діяльності підсистеми банківського контролю та оцінки результативності:

1. Методологічна складова. Розробка методології оцінки рівня фінансово-економічної безпеки банку, участь у розробці антикризової програми економічної злочинності.

2. Контроль. Забезпечення достовірності даних інших підсистем, контроль за виконанням підсистемами поставлених перед ними завдань у контексті економічної злочинності банківського сектору.

3. Аналітична частина. Обмін інформаційними потоками, аналіз змісту інформаційних потоків, аналіз відхилень, виявлення причин кризових ситуацій, розробка рекомендацій для керівництва з боротьбою над економічною злочинністю

[3, с. 69].

Головною функцією цієї підсистеми є оцінка результатів дії системи фінансово-економічної безпеки банків й окремих її складових. Підсумком дії функції оцінювання є висновки про проведену роботу. Дана функція реалізується шляхом проведення контролю за виконанням планів, аналізу відхилень і внесенням необхідних коректив. Завдання контролю за виконанням планів – звернути увагу на важливі відхилення, які вимагають детального аналізу. Це можна здійснити шляхом управління відхиленнями.

Аналіз фактично досягнутих і планових (цільових) показників діяльності банківських систем здійснюється шляхом їх порівняння і розрахунку показників абсолютного і відносного відхилень. Характер порівняння по кожному з показників системи контролю визначається його суттю. Показники, які використовуються для цього, залежать від виду економічної злочинності банківських систем. Якщо об'єктом аналізу є ліквідність, то відповідно ключовими є фінансові показники, які характеризують ліквідність. Відповідність або невідповідність їх нормам і визначатиме, виконано план чи ні, а також те, наскільки ефективно працював банк.

На практиці оцінка реалізується шляхом проведення повторної діагностики, під час якої особлива увага приділяється кризовим ділянкам роботи банку.

Підсумковим критерієм ефективності є поліпшення фінансового стану банку як з погляду кількісного, так і якісного аналізу. При цьому найбільш складним етапом роботи контролера є визначення допустимих меж відхилення контрольних показників та оцінка ступеня нейтралізації того або іншого кризового явища. Згідно з класичним підходом до здійснення контролю на підготовчому етапі мають бути визначені і зафіксовані допустимі межі відхилень і прогнозні значення по кожному з контрольованих показників у сумі або у відсотках. Розмір допусків залежить від трьох чинників: характеристики контрольного стандарту, масштабів діяльності, прийнятої фінансово-економічної стратегії. Кількісні параметри допустимих відхилень, як правило, не обґрунтовуються, а задаються емпірично, враховуючи досвід експерта і специфіку процесу, який контролюється.

Після визначення фактично досягнутих результатів і їх порівняння зі встановленими стандартами процес контролю вступає в третій завершальний етап – обґрунтування необхідних заходів з метою боротьби над економічною злочинністю.

Наступною функцією, яку виконує підсистема контролю та оцінки результатів, є обмін інформаційними потоками між підсистемами фінансової безпеки банку, а також проведення аналітичної роботи.

Дана функція є ланкою, яка об'єднує інші частини системи. Саме підсистема контролю та оцінки результатів відповідає за інформаційні потоки – їх переміщення і надходження до адресата. Крім того, перевіряється зворотний зв'язок, зокрема, чи правильно інтерпретована інформація, чи правильно виконуються планові заходи. Інформація є своєрідним буфером між іншими підсистемами, яка забезпечує: планування, оцінки й управління діяльністю банку; забезпечення належного використання активів банку; комунікації із зацікавленими особами.

Для виконання банківського контролю над економічною злочинністю необхідна повна, достовірна і своєчасна інформація. Інформація також має бути систематизована, проаналізована, інтерпретована і агрегована.

Слід зазначити, що робота контролера зводиться не тільки до підготовки та надання інформації для керівництва. Контролери також активно залучаються до

процесу управління банком, а саме:

1) беруть участь в ухваленні стратегічних, тактичних і оперативних рішень;

2) разом із менеджментом забезпечують координацію зусиль окремих підрозділів банку;

3) забезпечують функціонування банку як єдиного організму, що дозволяє досягати високих результатів у боротьбі з економічною злочинністю.

Контролер у системі фінансово-економічної безпеки банку відповідає не тільки за розробку комплексу заходів щодо боротьби з економічною злочинністю, але і за адаптацію персоналу банку до роботи в рамках створеної системи фінансово-економічної безпеки. В обов'язки контролера також входить забезпечення учасників процесу фінансового управління необхідною фінансово-економічною інформацією, наприклад, фактичними даними минулих періодів, цільовими показниками на перспективу, плановими значеннями ряду коефіцієнтів, лімітів і нормативів. Контролер також відповідає за організацію процесів попередження криз, а тому він повинен володіти необхідними повноваженнями для здійснення заходів щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки.

Підсистема контролю та оцінки результатів банківського контрою економічної злочинності не обмежується тільки внутрішнім контролем за реалізацією заходів щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки і оцінкою їх результативності, але і є ефективною координуючою системою забезпечення взаємозв'язку між формуванням інформаційної бази, діагностикою, плануванням і контролем.

Отже, банківський контроль над економічною злочинністю, з одного боку, є завершальним етапом процесу забезпечення фінансово-економічної безпеки банків, а з іншого – це ланка, яка поєднує всі інші складові запропонованої системи. Він забезпечує зворотний зв'язок, оцінюючи ефективність фінансово-економічних заходів і звертаючи увагу керівництва на значні відхилення від запланованих показників, що дає можливість ухвалювати оперативні управлінські рішення, спрямовані на боротьбу над економічною злочинністю банківського сектору. Застосування контролю дозволяє істотно підвищити ефективність дії системи фінансово-економічної безпеки банків та банківських установ в цілому.

Бібліографічні посилання і примітки

1. Бондарчук Ю. Безпека бізнесу: організаційно-правові основи / Ю. Бондарчук, А. Марущак. – К. : Вид-во КНТ, 2008. – 369 с.
2. Зубок М. І. Безпека банківської діяльності: навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни / М. І. Зубок. – К. : КНЕУ. – 2003. – 154 с.
3. Стрельбицька Л. Банківське безпекознавство. / Стрельбицька Л., Стрельбицький М., Гіжевський В. – К.: Кондор, 2005. – 600 с.
4. Тагирбеков К. Основы банковской деятельности. – М.: Ось-89, 2003. – 446 с.
5. Ярочкин В. Безопасность банковских систем / Ярочкин В. – М.: Ось-89, 2010.– 416 с.

Надійшла до редколегії